

MANUEL FERNÁNDEZ-MIRANDA I MENORCA

J. Simón Gornés Hachero

El dia 16 de juliol de 1994 ens deixava en Manuel Fernández-Miranda, arqueòleg, catedràtic de Prehistòria de la Universitat Complutense de Madrid, i apassionat incondicional de Menorca.

Fer un esbos d'una personalitat tan rica -humana i científica- com la del professor Fernández-Miranda és força complex, sobretot per a mi, amic i alumne que ha begut del seu saber tant a les classes de la Universitat com a les xerrades que organitzava entre altres arqueòlegs i companys de feina. Durant cinc anys i mig he tingut el privilegi d'aprendre i treballar amb ell, temps que ara, em sap a poc. La seva capacitat docent l'aplicava a tots els camps, no tan sols a les classes, sinó a conferències, ponències i discussions, que sovint acabaven amb un curt silenci mentre un es percatava que tenia els ulls com a plats o la boca oberta.

En Manuel Fernández-Miranda sempre ha estat una persona polifacètica, que va sebre conjuntar la tasca investigadora i acadèmica amb la estrictament administrativa i política. El seu pas per la Subdirecció General d'Arqueologia i, més tard, el seu nomenament com a Director General de Belles Arts, permeten que l'Arqueologia experimentés un important impuls tant a nivell públic com investigador. Mentre fou Director General s'aconseguí l'accés gratuït als museus de titularitat pública, fet que tingué com a conseqüència un ampli reconeixement social cap a la conservació del patrimoni històric.

Des de la Vicepresidència de la Fundació Ortega i Gasset va organitzar nombrosos cursos i seminaris d'especialització i va actuar de coordinador de nombrosos projectes museogràfics i d'investigació arqueològica a nivell nacional i internacional.

En Manolo, com li agradava que li diguessin, arribà a Menorca quasi per casualitat. Gràcies a una beca de la William Bryant Foundation, va excavar a Son Real i a Alcúdia. Poc després, un cop llicenciat, el Dr. Almagro-Basch li suggerí que fes

una tesi sobre les cultures prehistòriques de les Balears, i aquest acceptà l'oferta. Becat per l'Instituto Español de Prehistoria del C.S.I.C., entre els anys 1968 i 1972 va enllestir el treball del que seria la seva Tesi Doctoral, titulat «Secuencia Cultural de la Prehistoria de Mallorca». Durant l'estudi dels jaciments i materials de les cultures prehistòriques de Mallorca, va realitzar algunes visites a Menorca per comparar i conèixer de primera mà la problemàtica que presentava aquesta illa enfront Mallorca. En aquests viatges a Menorca se'n va donar compte del fet que no es podia abraçar l'estudi de les dues illes en conjunt, ja que ambdues presentaven una relativa unitat cultural que exigia una tasca investigadora a més llarg plaç, circumstància que excedia dels límits de la seva tesi doctoral.

Un cop presentada la seva tesi, la idea de treballar a Menorca va ser quasi una obsessió, ja que veia en ella una conjunció de factors que la feien molt atractiva per treballar-hi: un paisatge d'una bellesa privilegiada, una excel·lent gastronomia que li resultava sorprenent per la seva senzillesa, gent afable, i una prehistòria increïblement rica que restava quasi sense estudiar.

En aquest sentit, sempre deia que la monumentalitat de les restes prehistòriques de Menorca sovint feia oblidar als arqueòlegs locals el seu contingut, el context en el que es desenvolupaven, i que la documentació meticulosa dels nivells arqueològics era tant important o més que posar al descobert grans estructures arquitectòniques.

Freqüentment exposava la seva amargura enfront la manca d'una política investigadora coordinada i encaminada a solucionar problemes concrets de la prehistòria illenca. Sempre deia que aquesta investigació només s'obriria pas si els arqueòlegs es formulaven les qüestions adequades de manera raonada, amb un objectiu clar, i des de plantejaments teòrics coherents.

Menorca l'atreia, professionalment, pels seus límits geogrà-

fits reduïts, que permetien abraçar estudis globals de tot un territori, especialitat en què va destacar sempre a investigacions realitzades a altres regions de la Península Ibèrica. Tenia l'habilitat de conceptualitzar i sistematitzar els principals trets característics de les societats prehistòriques de forma lògica, comprensiva i ordenada.

Entre els anys 1973 i 1983, va co-dirigir les excavacions arqueològiques a Torralba d'en Salord amb en William Waldren, amb la col.laboració de la Universitat Complutense de Madrid i l'equip del Museu de Deià. La importància d'aquest treball encara roman oculta a causa que no s'han publicat amb detall les investigacions efectuades. Malgrat això, podem dir que foren les primeres que proporcionaren una seqüència cultural datada per C-14 a Menorca. Es va excavar part del nucli central del poblat, posant al descobert una cabana circular -transició del pretalaiòtic al talaiòtic- per davall d'un talaiot, datat «postquem» a partir del segle XI a.C. L'altre aspecte interessant va ser la constatació del fet que als santuaris de taula es realitzaven diferents rituals de culte, molt més complexos del que es pensava. En definitiva, la difusió dels resultats d'aquesta excavació, a pesar de ser parcials, van contribuir en molt a pal.liar la desconeixença que sobre les taules es tenia fins llavors.

L'any 1975, gràcies a una subvenció de la Fundació March, un equip interdisciplinari, encapçalat per ell mateix, Mª Belén, Joan C. de Nicolás i R. Tejedor, va excavar els pecis submarins de Cales Coves, el Llatzeret, Binissafüller i Favàritx. Fou sens dubte una empresa pionera al conjunt de les Balears i una de les accions arqueològiques més emblemàtiques del seu treball a Menorca. El peci de Cales Coves s'evidencià com un dels més importants del segle IV a.C. del Mediterrani Occidental. Gràcies a aquestes investigacions s'establiren les pautes per sistematitzar tot un grapat de relacions comercials via marítima de Menorca amb la resta de la Mediterrània.

Durant la seva estada en el Ministeri de Cultura es va iniciar un programa pilot de prospeccions aèries mitjançant fotografies d'infrarojos que va tenir a Menorca com a primer lloc d'aplicació. Aquest projecte hauria proporcionat resultats espectaculars si s'hagues extès a tota l'illa, però només es va poder fer una part dels termes d'Alaior i Maó per problemes econòmics.

L'any 1988 va publicar un llibre, juntament amb en Germán Delibes, sobre la metal.lúrgia prehistòrica balear. A «Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares» es tracten tots els aspectes de tècniques de fabricació i fosa, composició de metalls, tipus d'objectes, etc. que es pogueren documentar mitjançant l'anàlisi de diferents objectes metàl.lics illencs, establint les bases per a un coneixement millor d'alguns aspectes de tipus econòmic i social de les cultures prehistòriques de les illes.

A partir de l'any 1991 s'inicia un període d'intensificació investigadora sobre Menorca. Publica un article a Trabajos de Prehistoria (Madrid) en el que fa una sistematització de les dades existents sobre el moment de transició de la Cultura Pretalaiòtica a la Talaiòtica en el que exposa interessants reflexions sobre els sistemes de producció i subsistència de les primeres comunitats talaiòtiques.

Un altre fet important, que va suposar una passa de gegant dins la història del Museu de Menorca, fou la redacció i coordinació, juntament amb el Director-Conservador del Museu, Lluís Plantalamor, del projecte museogràfic. Es seleccionaren les peces destinades a exposició, s'ordenaren per sales i vitrines,

es restauraren i fotografiaren, es redactaren els planells explicatius i es feren les fotografies de camp i laboratori que han d'acompanyar als objectes, sales i vitrines.

L'excavació de l'hipogeu XXI de Cales Coves, duita a terme per Joana Gual i per mi mateix, va ser el catalitzador d'una important sèrie d'estudis analítics subvencionats per la Fundació Ortega i Gasset, que suposaren anàlisis antropològics, faunístics, antracològics, de metalls i de C-14, en nombre i volum mai vist a Menorca fins ara.

Els darrers projectes que encetà entre 1993 i principis de 1994 consistiren en un estudi de la distribució dels poblats talaiòtics mitjançant la prospecció aèria, medint la seva extensió, i l'encàrrec a una competent botànica de Madrid, d'una sèrie d'anàlisis pol.línics de diversos jaciments arqueològics de Menorca per averiguar l'impacte humà sobre el medi natural de l'illa, essent Torralba l'eix central de l'estudi.

La mort trencà la seva infinita curiositat i afany de saber. Algunes de les idees que tenia al cap voltaven entorn a l'excavació en extensió d'un petit poblat de Menorca i fer un sondeig a una de les grans coves naturals dels barrancs menorquins per documentar d'una vegada la seqüència de la prehistòria de l'illa de Menorca. Malauradament, aquests projectes no s'han pogut dur a terme.

Amb aquestes lletres no hem volgut fer un resum exhaustiu de les seves investigacions a Menorca, sinó tan sols retre un petit homenatge a l'home que va ser un exponent principal de l'arqueologia espanyola, a l'home enamorat de Menorca i de la seva gent. Però sobretot, a l'amic que ens ha deixat amb una buidor al cor.

BIBLIOGRAFIA

MENORCA

- 1976. *La fase final de la Prehistoria de Menorca y los primeros contactos comerciales de la isla con el mundo clásico*. Revista de Menorca, segon semestre. Ateneo Científico, Literario y Artístico de Maó. Maó.
- 1977a. En col.laboració amb M. Belén, *Arqueologia submarina en Menorca*. Madrid. Fundación Juan March.
- 1977b. *Arqueologia submarina en la Isla de Menorca*. XIV Congreso Nacional de Arqueologia. Vitoria 1975. Zaragoza. Pgs.: 811 i ss.
- 1977c. En col.laboració amb M. Belén, *Arqueologia submarina: Investigaciones en la Isla de Menorca*. Historia 16. Agosto. Pgs.: 41 i ss.
- 1977d. En col.laboració amb F. Díaz Esteban, *Nuevas estampillas e incisiones púnicas halladas en Menorca*. Anuario de Filologia nº 3. Barcelona. Pgs.: 195 i ss.
- 1979a. En col.laboració amb M. Belén, *El fondeadero de Cales Coves (Alayor-Menorca)*. Ministerio de Cultura. Excavaciones Arqueológicas en España. nº 101. Madrid. *Torralba d'en Salord (Alayor-Menorca)*. XV Congreso Nacional de Arqueologia, Lugo 1977. Zaragoza. Pgs.: 559 i ss.
- 1979b.

- 1980. En col.laboració amb P. Bueno i altres, *La sala hipòstila. Torralba d'en Salord (Alayor-Menorca)*. Noticiario Arqueológico Hispánico nº 10. Madrid. Pgs.: 137 i ss.
- 1981. *Taulas de Menorca*. Revista de Arqueología nº 4. Madrid.
- 1982. *Las Taulas de Menorca*. A Geografía e Historia de Menorca. Coordinador: J. Mascaró Pasarius. Ciutadella.
- 1991. *La transición hacia la Cultura Talayótica en Menorca*. Trabajos de Prehistoria nº 48. Pgs.: 37-50.
- 1993. *Menorca*. Guía Turística Editorial Júcar. Col.lecció El Viajero Independiente. Madrid-Oviedo.

MALLORCA

- 1971a. En col.laboració amb B. Enseñat i C. Enseñat, *El Poblado de Almallutx (Escorca-Baleares)*. Excavaciones Arqueológicas en España, nº 73. Madrid.
- 1971b. *Estado actual de la Arqueología Submarina en España: El pecio de la «Illa del Sec» en la Bahía de Palma de Mallorca*. Trabajos de Prehistoria nº 28. Madrid. Pgs.: 3-6.
- 1972a. *Sobre unos materiales arqueológicos de la Colección Aguiló-Coves-Vidal de Santanyi*. Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Tom XXXIII. Palma de Mallorca. Pgs.: 611-616.
- 1972b. En col.laboració amb J. Zozaga i A. Moure, *El yacimiento medieval de Almallutx*. A Noticiario Arqueológico Hispano. Arqueología 1. Madrid.
- 1973. *Avance sobre los trabajos realizados en el conjunto de Almallutx (Escorca-Baleares)*. Actes del XII Congreso Nacional de Arqueología. Jaen, 1971. Zaragoza. Pgs.: 311 i ss.
- 1974. En col.laboració amb W. Waldren, *El abrigo de Son Matge y la periodización de la Prehistoria mallorquina mediante los análisis de C-14*. Trabajos de Prehistoria nº 31. Madrid. Pgs.: 297 i ss.
- 1978a. *Secuencia cultural de la Prehistoria de Mallorca*. Bibliotheca Praehistórica Hispana. XV. Madrid.
- 1978b. En col.laboració amb M.D. Garralda, *Contribución al estudio de las poblaciones prehistóricas de la isla de Mallorca*. I Symposium de Antropología Biológica de España. Pgs.: 87-104.
- 1979. En col.laboració amb W. Waldren, *Periodificación cultural y cronología absoluta en la Prehistoria de Mallorca*. Trabajos de Prehistoria nº 36. Pgs.: 349-377.
- 1983a. *Yacimientos talayóticos para el estudio de la romanización en la isla de Mallorca*. Symposium de Arqueología: Pollentia y la romanización de las Islas Baleares. Mallorca. Pg.: 95-121.

- 1983b. *Pollentia (Mallorca). Las cerámicas talayóticas procedentes de la calle Porticada*. A Pollentia, Estudio de los materiales, I. Sa Portella Excavaciones, 1957-1963. Ed. Arribas. Palma de Mallorca. Pgs.: 11-46.
- 1991. En col.laboració amb Díaz-Andreu, M., *Cuevas sepulcrales pretalayóticas de Mallorca: un ensayo de clasificación y análisis*. A IInd Deià Conference of Prehistory. Vol. II. Ed. W. Waldren, J.A. Ensenyat i R.C. Kennard. B.A.R. International Series, 574. Oxford. Pgs.: 79-114.

EIVISSA

- 1970. *Productos de cerámica sigillata hispánica en Ibiza*. Trabajos de Prehistoria nº 27. Madrid. Pgs.: 287 i ss.
- 1983. *Resef en Ibiza*. A Homenaje al Profesor M. Almagro Basch. Tomo II. Madrid. Ministerio de Cultura. Pgs.: 360 i ss.

BALEARS

- 1976. *Jarritas ibéricas de tipo ampuritano en las Islas Baleares. Crónica arqueológica y tipología analítica*. Trabajos de Prehistoria, nº 33. Madrid. Pgs.: 255 i ss.
- 1978. *La Prehistoria Balear y sus dataciones absolutas*. A C-14 y Prehistoria de la Península Ibérica. Fundació Joan March. Serie universitaria nº 77. Madrid. Pgs.: 125 i ss.
- 1984. En col.laboració amb Delibes de Castro, G., *Metalurgia Balear de la Edad del Bronce: hachas de cubo, de talón y de apéndices laterales*. A Early Settlement in the Western Mediterranean Islands and their Peripheral Areas. B.A.R. International Series, 229 (III). Oxford.
- 1988. *Elementos de filiación campaniforme en las Islas Baleares: Valoración y significado cultural*. A Homenaje al Profesor Gratiniano Nieto. 1984-85. Vol. I Universidad Autónoma de Madrid. Pgs.: 25 i ss.
- 1988. En col.laboració amb Delibes de Castro, G., *Armas y utensilios de bronce de las Islas Baleares*. Universidad de Valladolid. Valladolid.
- 1993. *Relaciones exteriores de las Islas Baleares en tiempos prehistóricos*. Actas del Congreso: Navegación, Comercio e Industria en la Antigüedad Balear. Ibiza 1989. Cuadernos de Arqueología Marítima Nº 2. Cartagena.